

Sveitarfélagið Árborg
Austurvegi 2
800 SELFOSS

Garðabær, 20. desember 2024
Málsnúmer: 202412-0004
BK

Efni: Stóra Hraun – tillaga að deiliskipulagi

Vísað er í tölvubréf frá Sveitarfélaginu Árborg sem barst 2. desember 2024. Þar er óskað eftir umsögn Náttúrufræðistofnunar vegna tillögu að deiliskipulagi fyrir nýtt öryggisfangelsi á Stóra Hrauni nærri Eyrarbakka. Stóra Hraun er um 250 ha að stærð og er áætlað að nýta hluta landsins undir nýtt fangelsi eða um 114 ha.

Náttúrufræðistofnun hefur kynnt sér tillöguna og vill koma eftirfarandi athugasemdum á framfæri:

Um er að ræða fremur lítt raskað land sem einkennist af vot- og deiglendi. Samkvæmt vistgerðakortasjá Náttúrufræðistofnunar eru helstu vistgerðir innan svæðisins víðikjarrvist, starungsmýravist, runnamýravist á láglendi og língresis- og vingulsvist. Þessar vistgerðir eru allar á lista Bernarsamningsins frá 2014 yfir vistgerðir sem þarfnast verndar og hafa hátt eða mjög hátt verndargildi. Þá fellur hluti votlendisins einnig undir sérstaka vernd samkvæmt 61. gr. laga nr. 60/2013 um náttúruvernd.

Suðurlandsundirlendið frá Markarfljóti vestur að Hellisheiði hefur verið skilgreint sem mikilvægt fuglasvæði, m.a. vegna gífurlega hás þéttleika vaðfugla sem flestir teljast til svokallaðra ábyrgðartegunda Íslands. Er þá miðað við að um eða yfir 20% af Evrópustofni viðkomandi tegundar nýti Ísland til varps eða komi hér við á ferðum sínum.

Suðurlandið er einnig það dreifbýli sem er undir hvað mestu álagi á Íslandi og eru ýmsar hættur sem steðja að vaðfuglum á svæðinu, einkum landnotkun sem leiðir til þess að búsvæði þeirra skerðast. Talningar í landshlutanum benda til þess að fækkun sé að eiga sér stað hjá nokkrum tegundum vaðfugla og gætu umsvif mannsins átt þar hlut að máli.¹

Þéttleiki átta algengustu tegunda mófugla (sjö vaðfuglar og einn spörfugl) var kannaður í helstu vistlendum Suðurlands á árunum 2011 og 2012 og reyndist vera að meðaltali 640 fuglar/km² í votlendi, 623 fuglar/km² í deiglendi (semi-wetland) og 461 fugl/km² í graslendi.² Það má því vænta þess að þéttleiki fugla innan skipulagssvæðisins sé mikill.

Framkvæmdinni mun óhjákvæmilega fylgja umtalsvert rask á verðmætum vistgerðum og tap á búsvæðum fugla. Með framkvæmdum sem breyta jarðvatnsstöðu eða losa um jarðveg mýra mun kolefni losna út í andrúmsloftið með tilheyrandi neikvæðum umhverfisáhrifum. Á tímum loftslagsbreytinga ætti skipulag að taka ríkt tillit til votlendis. Mikilvægt er því að leitast við á lágmarka rask á votlendi innan svæðisins og vill Náttúrufræðistofnun hvetja sveitarfélagið til

¹ <https://moi.hi.is/is/mofuglar>

² Jóhannesdóttir, L., Arnalds, Ó., Brink, S., & Gunnarsson, T. G. 2014. Identifying important bird habitats in a sub-arctic area undergoing rapid land-use change. Bird Study, 61, 544–552.

Þess að kanna möguleika á endurheimt votlendis annars staðar til að vega upp á móti því raski sem framkvæmdin mun hafa í för með sér.

Þá vill stofnunin einnig hvetja sveitarfélagið til að marka sér stefnu um verndun búsvæða vaðfugla til að tryggja viðunandi verndarstöðu þessara tegunda til framtíðar, m.a. með því að leggja mat á samlegðaráhrif ólíkra framkvæmda og leitast við að lágmarka neikvæð áhrif þeirra á vaðfuglastofna.

Í því sambandi er bent á greinina *Búsvæði og vernd íslenskra vaðfugla*¹ en allir sem koma að skipulagsmálum í dreifbýli ættu að kynna sér efni þessarar greinar. Helstu þættir sem geta stuðlað að vernd vaðfugla eru dregnir saman í 1. töflu hér fyrir neðan.

Náttúrufræðistofnun gerir ekki frekari athugasemdir að sinni.

Virðingarfyllst,

Borgný Katrínardóttir
Líffræðingur

¹ Tómas Grétar Gunnarsson 2020. Búsvæði og vernd íslenskra vaðfugla. Náttúrufræðingurinn 90 (2–3) bls. 145–162.

1. tafla. Einfölduð tafla úr grein Tómasar Grétars Gunnarssonar (2020), *Búsvæði og vernd íslenskra vaðfugla*. Þættir sem geta stuðlað að ákjósanlegri verndarstöðu íslenskra vaðfuglastofna. Tillögurnar nýtast einnig mörgum öðrum hópum íslenskra fugla. Nánari útskýringar eru í megintexta.

Landgerðir	Aðgerðir
Opioð land	Vaðfuglastofnar þrífast á opnu landi af ýmsum gerðum. Mikilvægt er að hafa sem stærst svæði á láglendi með sem minnstu af mannvirkjum og hávöxnum gróðri. Samanlögð áhrif þessa loka landslaginu og valda því að vaðfuglastofnum hnignar. Skilyrði fyrir vaðfugla fylgja hóflegri sauðfjárbreit og hefðbundinn sauðfjábúskapur er líklega víða ein af forsendum fyrir sterkum vaðfuglastofnum.
Votlendi	Vernd og endurheimt votlendis er mikilvæg þar sem við verður komið. Votlendi er mikilvægt vaðfuglum og öðru dýralífi langt út fyrir mörk sín. Víða er hægt að viðhalda tjörnum og blautum blettum, og jafnvel búa til slíkt votlendi innan um land sem er í notkun, t.d. landbúnaðarland
Fjörur	Gagnlegt er að takmarka umferð manna og gæludýra um fjörur á fartíma á vorin og á varptíma (apríl-júlí) þar sem saman fara fuglarík svæði og mikil umferð, s.s. nálægt þéttbýli og við ferðamannastaði.
Áreyrar og sandar	Hálfgrónar eyrar og sandar á nokkrum afmörkuðum svæðum á landinu, oft meðfram ám og sjó, eru búsvæði verulegs hluta af heimsstofni spóa og fjölda annarra vaðfugla. Í bráð eru þessi svæði í hættu vegna ágengra tegunda, einkum lúpínu, og í lengd vegna loftslagsbreytinga og stýringar vatnsfalla. Rík ástæða er til að vernda verðmætustu svæðin fyrir landnámi lúpínu og fleiri hávaxinna jurta. Hér má til dæmis nefna eyrar meðfram ám á Suðurlandi og sanda við Öxarfjörð og Úthérað.
Skógrækt	Skógrækt, og önnur ræktun hávaxinna plantna, er skilvirk leið til að fækka vaðfuglum og er því mikilvægt að huga að skipulagi skógræktar bæði innan jarða en ekki síður á landsmælikvarða. Við skógrækt ætti að kappkosta að planta frekar færri og stærri skógum en fleiri og minni til að lágmarka lengd skógarjaðars þar sem skógarreitir minnka þéttleika vaðfugla langt út fyrir skógarmörk. Plöntun í halla og á sem minnst grónu landi lágmarkar einnig neikvæð áhrif skógræktar á flesta vaðfugla. Mest er af vaðfuglum á frjósömum og grónum láglendissvæðum og á slíkum svæðum hefur skógrækt mest áhrif á vaðfugla.
Landbúnaðarland	Landbúnaðarland er hagsfellt sumum tegundum vaðfugla en mikilvægi þess virðist fara nokkuð eftir því hvað er í næsta umhverfi. Mikilvægt er að hlífa úthaganum í grennd við landbúnað sem mest fyrir öðru raski en hóflegri beit. Órækt í kringum ræktað land, s.s. breiðir óslegnir kantar í kringum spildur, gagnast sem hreiðurstæði. Mikilvægt er að viðhalda tjörnum og votlendi í kringum landbúnaðarland. Líklega er að ungar sleppi þegar tún eru slegin innan frá og út en öfugt.
Mólendi	Mólendi er enn víðáttumikið og stendur undir stórum stofnum vaðfugla á landsmælikvarða. Mólendi á láglendi og lágheiðum er mikilvægast. Suðurland er mikilvægasta landsvæðið fyrir vaðfugla en þar hefur mólendi verið skert mikið, einkum með frístundabyggð og skógrækt. Mikilvægt er að hlífa stærstu svæðunum sem eftir standa fyrir mannvirkjum og ræktun. Þar eru Lyngdalsheiði og Mosfellsheiði í sérflokki sökum stærðar.
Mannvirki	Vaðfuglar forðast háreist mannvirki, s.s. byggingar og vindmyllur, rétt eins og hávaxinn gróður og vegi. Best er að áhrifasvæði slíkra umsvifa skarist sem mest til þess að þau hafi áhrif á sem minnst flatarmál af búsvæðum vaðfugla á opnu landi. Mörk um fjarlægð milli vatns og mannvirkja (50 m) í skipulagsreglugerð eru of knöpp til að tryggja sjálfsagða fuglavernd.

